

свідчать про її визнання широкою науковою громадкістю та державою.

Список використаних джерел

1. Васильев В. П. История защиты растений от вредителей и болезней в Украине / В. П. Васильев, М. П. Лессовой. – К. : Аграрная наука, 1996. – 132 с.
2. Дереча О. А. Спогади про шановну, рідну людину, академіка Володимира Федоровича Пересипкіна / О. А. Дереча, В. А. Санін, Л. О. Крючкова // Фітопатологія: сучасність та майбутнє: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 100-річчю з дня народження В. Ф. Пересипкіна (16–18 жовтня, м. Київ). – К., 2014. – С. 10–12.
3. Кирик М. М. Академік Пересипкін В. Ф. – видатний вчений, організатор науки, педагог / М. М. Кирик // Фітопатологія: сучасність та майбутнє: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 100-річчю з дня народження В. Ф. Пересипкіна (16–18 жовтня, м. Київ). – К., 2014. – С. 8–10.
4. Кирик М. М. Кафедра фітопатології ім. акад. В. Ф. Пересипкіна. Історія та сучасність / М. М. Кирик, М. Й. Піковський. – К. : Вид. центр НАУ, 2008. – 23 с.
5. Німчук В. В. Проблеми українського правопису ХХ – початку ХХІ ст. / В. В. Німчук. – К., 2002. – С. 22.
6. Пересипкін Володимир Федорович: біобібліогр. покажч. наук. праць за 1938 – 1998 роки / УААН Центр. наук. с.-г. б-ка, Нац. аграр. ун-т; упоряд.: Т. Ф. Дерлеменко, Д. В. Устиновський, Л. А. Кириленко. – К. : Аграрна наука, 1999. – 88 с.; порт. – (Біобібліог. сер. “Академіки Української академії аграрних наук”).
7. Пересыпкин В. Ф.: [Биограф. справка] // Сельскохозяйственная биология. – 1985. – № 6. – С. 26.
8. Пересыпкин В. Ф. К 100-летию со дня рождения Т. Д. Страхова / В. Ф. Пересыпкин, И. В. Гречко, В. Н. Понировский // Вестн. с.-х. науки. – 1990. – № 12. – С. 147–148.
9. Учені вузів Української РСР : довідник / уклад. В. М. Попов та ін. – К., 1968. – 516 с.

References

1. Vasil'ev V. P. Istorija zashhity rastenij ot vreditelej i boleznij v Ukraine / V. P. Vasil'ev, M. P. Lessovoj. – K. : Agrarnaja nauka, 1996. – 132 s.
2. Derecha O. A. Spogady pro shanovnu, ridnu ljudynu, akademika Volodymyra Fedorovycha Peresyppkina / O. A. Derecha, V. A. Sanin, L. O. Krjuchkova // Fitopatologija: suchasnist' ta majbutnje: materialy vseukrai'ns'koi' naukovopraktychnoi' konferencii', prysvjachenoj' 100-richchja z dnja narodzhennja V. F. Peresyppkina (16–18 zhovtnja, m. Kyi'v). – K., 2014. – S. 10–12.
3. Kyryk M. M. Akademik Peresyppkin V. F. – vydatnyj vchenyj, organizator nauky, pedagog / M. M. Kyryk // Fitopatologija: suchasnist' ta majbutnje: materialy vseukrai'ns'koi' naukovopraktychnoi' konferencii', prysvjachenoj' 100-richchja z dnja narodzhennja V. F. Peresyppkina (16–18 zhovtnja, m. Kyi'v). – K., 2014. – S. 8–10.
4. Kyryk M. M. Kafedra fitopatologii' im. akad. V. F. Peresyppkina. Istorija ta suchasnist' / M. M. Kyryk, M. J. Pikov's'kyj. – K. : Vyd. centr NAU, 2008. – 23 s.
5. Nimchuk V. V. Problemy ukrai'ns'kogo pravopysu XX – pochatku XXI st. / V. V. Nimchuk. – K., 2002. – S. 22.
6. Peresyppkin Volodymyr Fedorovyh: biobibliogr. pokazhch. nauk. prac' za 1938 – 1998 roky / UAAN Centr. nauk. s.-g. b-ka, Nac. agrar. un-t; uporjad.: T. F. Derlemenko, D. V. Ustynov's'kyj, L. A. Kyrylenko. – K. : Agrarna nauka, 1999. – 88 s.; port. – (Biobibliog. ser. “Akademiky Ukrai'ns'koi' akademii' agrarnyh nauk”).
7. Peresyppkin V. F.: [Biograf. spravka] // Sel'skohozejstvennaja biologija. – 1985. – № 6. – S. 26.
8. Peresyppkin V. F. K 100-letiju so dnja rozhdenija T. D. Strahova / V. F. Peresyppkin, I. V. Grechko, V. N. Ponirovskij // Vestn. s.-h. nauki. – 1990. – № 12. – S. 147–148.
9. Ucheni vuziv Ukrai'ns'koi' RSR: dovidnyk / uklad. V. M. Popov ta in. – K., 1968. – 516 s.

Nyzhnyk S. V., director of the Research Library Uman National University of Horticulture (Ukraine, Uman), cvetn@meta.ua

Effect of Professor T. D. Strakhov for the formation of a scientific outlook and establishment of V. F. Peresyppkin as a scientist

The author highlights the process of becoming a scientific outlook plant pathologist outstanding scientist, academician of Agrarian Sciences, corresponding member of Academy of Agricultural Sciences, Doctor of Biological Sciences, Professor Vladimir Fedorovich Peresyppkin. The purpose of this study is to examine the initial phase of scientific and research activities, scientific contribution to the development of plant pathology and the effects of Professor T. D. Strakhov for installation renowned scientist in the field of plant protection.

The study is based on the use of complex general, structural-functional and historical methods and wide sources.

Keywords: Vladimir Fedorovich Peresyppkin, T. D. Strakhov, plant protection, plant pathology, Kharkov Agricultural Institute.

Нижник С. В., директор научной библиотеки, Уманский национальный университет садоводства (Украина, Умань), cvetn@meta.ua

Влияние профессора Т. Д. Страхова на формирование научного мировоззрения и становления В. Ф. Пересыпкина как ученого

Автором освещен процесс становления научного мировоззрения выдающегося ученого-фитопатолога, академика УААН, член-корреспондент ВАСХНИЛ, доктора биологических наук, профессора Владимира Федоровича Пересыпкина. Целью данного исследования является изучение начального этапа научной и исследовательской деятельности, вклад ученого в развитие фитопатологии и выявлено влияние профессора Т. Д. Страхова на установление известного ученого в области защиты растений.

Исследование основывается на использовании комплекса общенаучных, структурно-функциональных и исторических методов, а также широкой источниковой базы.

Ключевые слова: Владимир Федорович Пересыпкин, Т. Д. Страхов, защита растений, фитопатология, Харьковский сельскохозяйственный институт.

* * *

УДК 930.085:664.1(470+571+477)

Тарабрін О. Є.

доктор сільськогосподарських наук, професор,
Національна наукова сільськогосподарська
бібліотека НААН
(Україна, Київ), aetar@ukr.net

ЖИТТЯ І НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСОРА Б. А. ПАНШИНА В ІСТОРИЧНОМУ І СОЦІАЛЬНОМУ ВИМІРІ

Показано трагічну долю відомого рослинника, селекціонера, професора Б. А. Паншина. Наведено аналіз науково-організаційної діяльності вченого як одного із засновників вітчизняної селекції та насінництва цукрових буряків, автора першої монографії та низки публікацій із сортиництва цієї культури.

Ключові слова: професор Б. А. Паншин, сортиниче-насінове управління, сортиництво, селекція, насінництво, цукрові буряки.

В історії розвитку української науки є багато славетних постатей, багатогранна творчість яких сприяла її становленню й розвитку, успішному вирішенню прикладних галузевих і регіональних проблем, підготовці науково-педагогічних і господарських кадрів, розвитку культури в суспільстві. Діяльність деяких з них безпідставно забута або маловідома. У переліку таких імен слід назвати відомого рослинника, одного з фундаторів українського сортоведення цукрових буряків, автора першої монографії та низки публікацій з селекції та насінництва цієї культури професора Бориса Аркадійовича Паншина, трагічна доля якого переплелася з буремними подіями того часу.

Народився Борис Аркадійович у Києві в 1884 році. Рід Паншиних веде свій початок від кріпаків. Його дід, Іван Іванович, ставши вільним, зумів налагодити господарство й навіть розбагатіти. Батько – Аркадій Іванович – захопився наукою й зайнявся селекцією

орловських рисаків і навіть листувався з Дарвіним. Аркадій Іванович помер рано, але встиг пробудити інтерес до наукових занять у свого сина. Борис Паншин закінчив гімназію із золотою медаллю і в 1902 р. витримав іспити в Київському університеті імені Святого Володимира на природничому відділенні фізико–математичного факультету. Навчався він дуже успішно, одну із його студентських робіт опублікував німецький зоологічний журнал [1].

Було вже зрозуміло, що після закінчення навчання в університеті Паншина залишать разом із його найближчими товаришами І.І. Шмальгаузенем і Д.С. Берінгом в аспірантурі вузу. Товариші отримали професорські звання, а Борис, крім науки, захопився ще й політикою та зайнявся революційною діяльністю, став членом київської групи комуністів–анархістів. У 1907 р. Паншин був затриманий за розповсюдження прокламацій і кинутий за ґрати. Йому загрожувало заслання, але вчасно втрутилися два генерали. Дід Бориса Паншина по материнській лінії був генералом від артилерії, а взагалі математиком, фахівцем із балістики, конструктором. Дід був із німців, що переселилися до Росії ще за часів Петра I, на прізвище Шпіллер Олексій Логінович. Другий генерал – батько майбутньої дружини, а поки ще нареченої, Чернов Василь Єгорович, був дійсним статським радником, ректором Київського університету, засновником першого в Росії бактеріологічного інституту, відомим медиком. Він консультував спадкоємця престолу, який страждав на гемофілію, та на знак подяки отримав у подарунок від Миколи II портрет з дарчим підписом. Цікавим є той факт, що серед сімейних реліквій Паншина тривалий час зберігався білий кашкет В. С. Чернова з плямами крові П.А. Столипіна. Чернов був у Київському оперному театрі, коли стріляли в прем'єр–міністра, й першим надавав медичну допомогу смертельно пораненому міністрові. Шпіллер й Чернов посприяли тому, що через кілька місяців Борис Аркадійович вийшов із в'язниці та йому дозволили закінчити університет, але вже про професорське звання не було й мови [1].

Після одруження Б. А. Паншин, переїхав до маєтку тестя під Уманню, де займався селекцією – головною справою свого життя, а до політичної діяльності більше не повертався.

Батько дружини, генерал Чернов, мав свій маєток площею майже 1000 дес. та був членом акціонерного товариства Верхняцького цукрового заводу. Б. Паншин орендував у свого тестя близько 800 дес. і працював керуючим орендними маєтками Верхняцького цукрового заводу, крім цього завідував, розміщеною на той час при Верхняцькій економії селекційною станцією.

Верхняцька дослідно–селекційна станція (нині знаходиться в Христинівському районі Черкаської області) – одна з перших науково–селекційних установ із вивчення культури цукрових буряків. Її було створено на рубежі двох минулих століть для вивчення сортів цукрових буряків, жита, вівса, проса та інших сільськогосподарських культур.

У той час, коли Б. А. Паншин займався своєю науково–практичною діяльністю, вітчизняна селекція цукрових буряків тільки починала розвиватися. У

російському буряківництві переважали сорти зарубіжної селекції. Вітчизняна наука, особливо після Першої світової війни й революційних подій 1917 року, прикладала всіх зусиль, щоб ліквідувати залежність від закордонних селекційно–насінницьких фірм.

На Верхняцькій станції Б.А. Паншин працював до 1918 року. У період революції й громадянської війни сім'я переїжджає до Києва, де пережила зміну багатьох режимів. Від більшовиків, як інші, сім'я не тікала, а навпаки, за призовом радянської влади Борис Аркадійович активно включається в процес відновлення зруйнованого сільського господарства.

Із запровадженням нової економічної політики (НЕП) й на хвилі “ленінської уваги” до фахівців, Паншин на початку 20–х років минулого століття переходить на роботу до Сортівничо–насінневого управління ГоловЦукру.

Організацією Сортівничо–насінневого управління Цукротресту на території України в 20–х роках ХХ ст. було закладено фундамент розвитку наукових досліджень у селекції та насінництві не тільки цукрових буряків, а й основних сільськогосподарських культур того часу. Така методологічно координована робота із залученням відомих діячів у галузі сільського господарства сприяла розвитку не тільки цукрової промисловості, але й всієї науково–дослідної справи в Україні після Першої світової та громадянської воєн [2].

У цей період розкрився організаторський талант Паншина. Працюючи на посаді заступника начальника, а потім і начальника управління, разом із керівництвом і фахівцями цього відомства здійснює докорінну перебудову дослідно–селекційної системи, відкриває нові й ліквідує старі неперспективні дослідні установи.

У 1920 р. Вісник цукрової промисловості публікує статтю Б.А. Паншина “Свекловичное семеноводство и политика Главсахара”, в якій автор детально аналізує виробництво насіння буряків в Україні, вплив їхньої якості на продуктивність цукрових буряків і пропонує конкретні зміни у цьому напрямі, зокрема зонування виробництва насіння та його асортименту [3].

У статті “Положение сортоводно–семенного дела на 1921 год” він обґрунтовує необхідність удосконалення організації й агротехніки виробництва власного елітного й маточного насіння буряків для потреб цукрової промисловості [5].

Минають роки, і в одній зі своїх статей він напише: “В даний час все вироблене в СРСР насіння буряків – селекційне (власної селекції), і притому кращі з кращих. Це забезпечено виключно планомірним сортовипробуванням, розробленим Головцукром з 1922 року у багатьох зонах бурякосіяння” [5]. Борис Аркадійович був одним з організаторів і провідних методистів цих випробувань.

У 1923 р. він публікує “Вопросы семеноводства в сахарной промышленности” у Віснику цукрової промисловості, в якій розглядає питання “як поместить наши семенные излишки, чтобы завоевать постепенно мировой семенной рынок...” й окреслює конкретні заходи із вирішення даної проблеми [6].

Незважаючи на складний період у економічному й політичному житті країни цукрова промисловість демонструє позитивні результати зростання.

У 1924 р. Паншин був направлений Головцукром у відрядження до Польщі та Німеччини із завданням ознайомитися з постановкою селекційно-насінницької роботи щодо вивчення культури цукрових буряків науковими установами цих країн (кращими на той час у світі) та закупити лабораторне обладнання, літературу, а головне – з'ясувати питання щодо концесії насіння буряків.

Після жовтневого перевороту країну покинули кращі селекційні кадри, серед них були німці й поляки. Багатьох із них, Б. А. Паншин знав особисто. Під час свого відрядження у Польщі він зустрічався із селекціонерами Зеленським і Костецьким (з якими працював раніше в Україні), а у Німеччині – з організатором і керівником системи дослідних полів Всеросійського товариства цукрозаводчиків С. Л. Франкфуртом. Зустрічі Б. А. Паншина з науковцями – емігрантами у подальшому стануть причиною для звинувачення його в контактах із вороже налаштованими до Радянської держави елементами, які нібито орієнтували його на проведення шкідницької і диверсійної роботи [2].

Повернення вченого із закордонного відрядження збігається зі знаменною подією – відкриттям Третього з'їзду сортівничо-насінневої справи, на який з'їхався увесь цвіт селекційної науки. Для Б. А. Паншина відкриваються нові горизонти подальшої плідної праці, але вже у 1925 р. дослідника арештовують разом із групою керівних співробітників Сортівничо-насінневого управління та звинувачують в “економічній контрреволюції”. Безглуздість цього звинувачення очевидна, адже ніхто інший, як Паншин із колегами доклав надзвичайно багато зусиль, щоб відновити занепалу селекційно-насінневу справу.

За спогадами його сина, Ігоря Борисовича причиною арешту виявився донос. “Це був 25-й рік, – розповідає Ігор Борисович – перший арешт батька радянською владою. Цікава історія! Разом із батьком у це відрядження їздив Шнайдер, німець чи німецький підданий. Фірма, досвід якої вони поїхали вивчати дуже була зацікавлена в концесії, я вважаю, саме це стало причиною доносів Шнайдера на батька в ГПУ. Такої ж думки і його “подільники” – висококваліфіковані агрономи Саліков, Грюнер. Їхні листи зберігаються у мене, – ось так розпочиналися справи про шкідництво. А цей Шнайдер з ГПУ не вилазив, а потім він був директором Миронівської сільськогосподарської селекційної станції й зарплату отримував у валюті, а після того, як розвалив всю роботу станції, спокійно собі виїхав до Німеччини. Я потім наводив про нього довідки: процвітав, обласканий фашистами, а батько просидів тоді десять місяців. Тоді була ще хоч якась тінь законності, його справа трапила до рук слідчого Мелешкевича – старому, досвідченому юристу, який і припинив справу. Такої категорії, як реабілітація, тоді не було. Вас просто випускали на волю, і ви йшли влаштовуватися на роботу, наче б нічого й не сталося” [11].

Протягом десяти місяців учений не працює, а після того, як був звільнений, деякий час працював у Наркомземі (Харкові), а потім знову повернувся до Києва, у Сортівничо-насінневе управління, де керував,

по суті, всієї селекційною роботою на Україні, цілою мережею насінневих станцій.

У ці роки Паншина починають цікавити питання розширення асортименту цукровмісних рослин у країні. З цією метою він зі своїми аспірантами починає вивчати цукрове сорго, цукрову кукурудзу, цикорій, топінамбур (земляна груша) та інші рослини. Він готує низку праць, що розкривають значення нових цукрових рослин та перспективи їх вирощування. Б. А. Паншин є піонером у питаннях пошуку й вивчення нових цукровмісних рослин та організатором і керівником відділу нових цукроносних рослин. Паралельно з новим напрямом досліджень він продовжував працювати в галузі біології та селекції цукрових буряків.

У цей період у нього визріває намір підготувати монографію, яка висвітлюватиме питання селекції та насінництва цукрових буряків. З цього приводу він, зокрема, писав: “Русские работы почти не использованы ни в одном из больших обзоров..., и это делает тем более важным их сопоставление с работами иностранными, имея в виду, что в целом ряде случаев русская свекловичная селекция пошла своей совершенно самобытной дорогой” [10].

Робота над монографією була в самому розпалі, але в 1930 р. його знову арештовують, звинувачуючи у протидії колективізації. Це був час широкої облати на “шкідників”: процес Промпартії, Кондратьєв, Чайнов, ін. Як це стосувалося біолога-рослиника й селекціонера Паншина – зрозуміти важко. Доводиться тільки дивуватися химерності фантазії натхненників та організаторів подібних репресій.

В окремій камері вчений продовжував працювати над монографією, що викликає неабияку повагу і здивування. Всупереч, здавалося б, будь-якій логіці, ні за що ні про що, система кидала їх до в'язниці, а вони, виконуючи свій обов'язок і призначення, продовжували працювати на суспільство. М. І. Вавилов через десять років після описуваної нами події, на той час в'язень Луб'янської в'язниці, в одиночній камері розпочав роботу над книгою, що підводить підсумки його багаторічних роздумів про глобальну еволюцію землеробства від найдавніших часів.

Монографія Б. А. Паншина “Сортоводство сахарной свеклы” написана головним чином у в'язниці. Мова йде про монографію в кілька десятків друкованих аркушів із бібліографією, що налічує сотні найменувань вітчизняної та світової літератури, яка вийшла у світ на початку 30-х рр. ХХ ст. Ця праця вченого була першою ґрунтовною вітчизняною монографією з біології та селекції цукрових буряків, де було узагальнено результати багаторічних досліджень як самого автора, так і більшості провідних вітчизняних та іноземних учених, без перебільшення, вона висвітлила всі досягнення на той час світової науки і практики з культури буряків, починаючи з найдавніших цивілізацій [10].

Цього разу Б. А. Паншин відсидів сім місяців і вийшов на свободу після тижневого голодування. Після другого арешту він усвідомив, що в Києві йому не дадуть далі працювати.

Син Б. А. Паншина згадує: “І ось після ми переїжджаємо в Ленінград. Батько вже давно збирався виїхати з України, вважаючи, що в Росії можна жити, а

там – ні. Я ось зараз вважаю, що на Україні цей 37-й рік почався значно раніше, “посадки” почалися значно раніше. І які були гарантії, що через рік–два батька знову не заарештують? Як міркували? ЧК не помиляється, раз посадили – значить, щось було. Тому батько вирішив скористатися давніми зв’язками з Миколою Івановичем Вавиловим і переїхати до Ленінграда, в його інститут ВІР” [11].

Ще з 1925 року між ними налагодилася листування (опубліковано в двотомнику епістолярної спадщини М.І. Вавилова). Микола Іванович жваво цікавився питаннями селекції та насінництва у Сортівничо–насінньому управлінні Голову Цукру, а Борис Аркадійович керував практично всією цією роботою на Україні з солідною фінансовою базою. Це давало можливість надавати Вавилову підтримку в деяких його починаннях, зокрема в організації експедицій. Крім того, вони зустрічалися на різних з’їздах, де Б.А. Паншин виступав з науковими доповідями. “І ось він перебрався в Інститут рослинництва під крильце Вавилова, куди, треба сказати, стікалися всі найбільш кваліфіковані агрономічні кадри...” [11].

Творчі зв’язки Б. А. Паншина з М.І. Вавиловим не переривалися протягом багатьох років і були особливо тісними в роки роботи Бориса Аркадійовича у всевітньо відомому “вавилівському” Всесоюзному інституті рослинництва (ВІР), де зусиллями Вавилова та його співробітників, у результаті численних експедицій на всі континенти (один тільки Вавилов був у близько 50 експедиціях), було створено унікальну колекцію рослинних зразків, свого роду світовий фонд харчових ресурсів, що налічував понад 250 тис. екземплярів.

Тривожні часи настали в середині 30-х років, з появою в інституті Т.Д. Лисенка та його зближення з І.І. Презентом, найближчим помічником й ідеологом “мічуренців”. До М.І. Вавилова почали вчашати різного роду комісії й ревізії. Ситуація в інституті набувала загрозливого стану й у 1935 р. Б. А. Паншин змушений був залишити ВІР. У цей самий період з інституту йдуть В. Є. Писарев та інші вчені, для яких залишатися в опальному інституті було небезпечно. До того ж вони своєю присутністю ускладнювали становище М.І. Вавилова, оскільки кампанія проти нього й генетики розгорталася щосили.

Чому вона була розв’язана і в чому крився її сенс? Усе розпочалося значно раніше! У 1926 р. при комуністичної академії було створено товариство біологів–марксистів. Чим воно могло займатися за часів загальної ідеологічної пильності? Відповідь: дотримувати ідейну чистоту наукових досліджень. Відомо, що Енгельс цікавився питаннями діалектики природи, й зауважував, що потрібно обов’язково розробляти цю галузь. Але сам Енгельс тільки–тільки впритул наблизився до них, і це, по суті були, лише його нариси до питань, які він мав намір розробляти. Тому діалектику природи Енгельса публікувати було не можна, як і розглядати її як закінчену працю, а цитати з роботи вихоплювали виходячи з потреб [12, арк. 9].

Перша дискусія з цього питання відбулася в 1936 році. Виступали Вавилов, Меллер, Презент, Кольцов. На той час Презент звинуватив М.І. Вавилова в тому, що величезний інститут, величезні штати працюють, а практичних результатів не дають. А

Т.Д. Лисенко обіцяє за дві секунди всі проблеми вирішити. Це імпонувало ... [12, арк. 9].

Протистояння справжньої науки і крикливої кон’юнктури, яка обіцяла радянській владі швидкі й гігантські успіхи в сільському господарстві, завершилося на користь останньої. Переміг “новатор” у сільськогосподарській біології Т.Д. Лисенко – сталінський ставленик.

Пропрацювавши близько п’яти років у ВІРі, Б. А. Паншин повертається до роботи з вивчення цукрових буряків у Всесоюзному НДІ бурякового рільництва розташованому у Москві.

У березні 1940 р. він захищає докторську дисертацію на тему “Сахароносные растения СССР как источники сырья для получения сахара и спирта”. Члени вченої ради Воронежського сільськогосподарського інституту своїм одноголосним рішенням дали їй найвищу оцінку. В результаті багаторічних досліджень, проведених дисертантом та його учнями в різних ґрунтово–кліматичних районах Радянського Союзу, обґрунтовувалися шляхи вирішення найважливішої народногосподарської проблеми. Величезній державі на випадок війни необхідні були нетрадиційні, розташовані в різних куточках СРСР, джерела сировини для виробництва найважливіших харчових продуктів [10].

Натхнений успішним захистом, Паншин енергійно долучився до практичного втілення наукових рекомендацій і пропозицій. Незважаючи на свої п’ятдесят шість років, він відчував юнацький запал, незвичайний приплив бадьорості й енергії.

Однак, 6 вересня цьогож року вченому пред’явили ордер на арешт, який був третім за рахунком за роки радянської влади та четвертим в житті Бориса Аркадійовича. Арешт М.І. Вавилова у серпні 1940 р., під час його останньої наукової експедиції, був подібний феномену потоплюючого океанського лайнера, що затягує в безодню і його пасажирів. У числі тих, хто опинився втягнутим у цій диявольській вир, був видатний вчений та організатор науки в галузі буряківництва професор Борис Аркадійович Паншин.

Слідство із завзяттям взялося за справу Б.А. Паншина. Проте Борис Аркадійович стійко тримався – позначався сумний досвід двох попередніх арештів. Протягом тижня, як слідує з протоколи допиту, професор Б.А. Паншин категорично заперечував проти всіх висунутих звинувачень, але й тактика слідства була вже давно та надійно відпрацьованою. В основному це була тактика тиску. Йому інкримінували звинувачення за сумнозвісними 58–7, 58–10, 58–11 статтями Карного кодексу РРФСР (шкідництво, шпигунство, диверсії). Кожної з них вистачило б, щоб Б.А. Паншина розстріляли.

Зберігся й останній документ, написаний рукою Бориса Аркадійовича – це його скарга на ім’я Генерального прокурора СРСР, в якій він писав: “Настоящим категорически подчеркиваю, что виновным себя перед советским государством не считаю и буду до последнего издыхания поддерживать это. Изменения этого моего заявления может быть вырвано только путем внешнего принуждения.

Предъявленные мне обвинения совершенно противоречат фактам, общеизвестным широким кругам

советских специалистов и советской общественности. Меня обвиняют во вредительской деятельности и шпионаже за невиданно быстрое восстановление сортоводно-семенного дела и за разработку новых видов сырья для производства сахара и спирта, за что, в частности, была присуждена мне степень доктора сельскохозяйственных наук. Свою невиновность я готов доказывать с исчерпывающей убедительностью” [13, арк. 52].

Професор Б.А. Паншин був розстріляний 28 липня 1941 року.

Список використаних джерел

1. Ильевич С. В. Очерки истории свеклосахарного производства в Украине: люди, события, факты / С. В. Ильевич; УААН, Нац. ассоциация сахарников Украины, Ин-т сах. свеклы; под ред. Н. В. Ройка. – Нежин: Аспект-полиграф, 2007.
2. Грюнер М. Н. Об организации семеноводства в рамках Главахара и о роли селекционных состояний в деле производства семенного материала / М. Н. Грюнер // Труды 2-го съезда по сортоводно-семенному делу в сахарной промышленности: 4–11 декабря 1921 года, Киев. – К.: Изд. Сахаротреста, 1922. – С.78–87.
3. Паншин Б. А. Свекловичное семеноводство и политика Главахара / Б. А. Паншин // Вісник цукрової промисловості. – 1920. – №7–10 (липень–жовтень). – С.23–34.
4. Марцинишин Г. Государственная сахарная промышленность в годы Нэпа / Г. Марцинишин // Вестник ТДТУ. – 1996. – №1. – С.58–63.
5. Паншин Б. А. Положение сортоводно-семенного дела на 1921 год / Б. А. Паншин // Вісник цукрової промисловості. – 1921. – Ч.1–3 (січень–березень). – С.138–145.
6. Сортоводные станции Сахаротреста / Сортоводно-Семенное Управление Сахаротреста. – К.: Изд. Сахаротреста, 1923. – 360 с.
7. Паншин Б. А. Из впечатлений заграничной поездки / Б. А. Паншин // Вісник цукрової промисловості. – 1923. – №6 (червень). – С.26–47.
8. Хроника: 3-й Съезд по сортоводно-семенному делу // Бюллетень сортоводно-семенного управления Сахаротреста. – К.: Киев Печать, 1922. – №11 (ноябрь 1922). – С.63–69.
9. Паншин Б. А. Организация сортоводно-семенного дела в сахарной промышленности / Б. А. Паншин // Бюллетень Сахаротреста. – 1926. – №12. – С.61–67.
10. Паншин Б. А. Сортоводство сахарной свеклы. М. / Б. А. Паншин. – К.: УНИИСП, 1931. – С.315–352.
11. Горяев И. А. Судьбы людские / интервью с И. В. Паншиным // Репрессированная наука. Вып.2 / ред. М. Г. Ярошевский; ред.-сост. А. И. Мелуа. – СПб.: Наука, 1994. – С.252–267.
12. Центральный государственный архив высших органов власти и управления Украины. – Ф.2562. – Т.3. – Спр. 7.
13. Там же. – Ф.2501. – Оп. 1. – Спр. 1.

References

1. Il'evich S. V. Ocherki istorii sveklosaharnogo proizvodstva v Ukraine: ljudi, sobytija, fakty / S. V. Il'evich; UAAN, Nac. asociacija saharnikov Ukrainy, In-t sah. svekly; pod red. N. V. Rojka. – Nezhin: Aspekt-poligraf, 2007.
2. Grjuner M. N. Ob organizacii semenovodstva v ramkah Glavsahara i o roli selekcionnyh sostojanij v dele proizvodstva semennogo materiala / M. N. Grjuner // Trudy 2-go s#ezda po sortovodno-semennomu delu v saharnoj promyshlennosti: 4–11 dekabrja 1921 goda, Kiev. – K.: Izd. Saharotresta, 1922. – S.78–87.
3. Panshin B. A. Sveklivichnoe semenovodstvo i politika Glavsahara / B. A. Panshin // Vistnyk cukrovoi' promyslovosti. – 1920. – №7–10 (lypen'-zhovten'). – S.23–34.
4. Marcinishin G. Gosudarstvennaja sahar'naja promyshlennost' v gody Njepa / G. Marcinishin // Vestnik TDTU. – 1996. – №1. – S.58–63.
5. Panshin B. A. Polozhenie sortovodno-semennogo dela na 1921 god / B. A. Panshin // Vistnyk cukrovoi' promyslovosti. – 1921. – Ch.1–3 (sichen'-berezen'). – S.138–145.
6. Sortovodnye stancii Saharotresta / Sortovodno-Semennoe Upravlenie Saharotresta. – K.: Izd. Saharotresta, 1923. – 360 s.

7. Panshin B. A. Iz vpechatlenij zagranichnoj poezdki / B. A. Panshin // Vistnyk cukrovoi' promyslovosti. – 1923. – №6 (cherven'). – S.26–47.
8. Hronika: 3-j S#ezd po sortovodno-semennomu delu // Bjulleten' sortovodno-semennogo upravlenija Saharotresta. – K.: Kiev Pechat', 1922. – №11 (nojabr' 1922). – S.63–69.
9. Organizacija sortovodno-semennogo dela v saharnoj promyshlennosti / B. A. Panshin // Bjulleten' Saharotresta. – 1926. – №12. – S.61–67.
10. Panshin B. A. Sortovodstvo saharnoj svekly. M. / B. A. Panshin. – K.: UNIISP, 1931. – S.315–352.
11. Gorjaev I. A. Sud'by ljudskie / interv'ju s I. V. Panshinym // Reprissirovannaja nauka. Vyp.2 / red. M. G. Jaroshevskij; red.-sost. A. I. Melua. – SPb.: Nauka, 1994. – S.252–267.
12. Central'nyj gosudarstvennyj arhiv vysshih organov vlasti i upravlenija Ukrainy. – F.2562. – T.3. – Spr.7.
13. Tam zhe. – F.2501. – Op.1. – Spr.1.

Tarabrin O. E., Doctor of Agricultural Sciences, Professor, National Scientific Agricultural Library NAAS (Ukraine, Kiev), aetar@ukr.net

Life and scientific activity of Professor B.A. Panshin historical and social measuring

It is shown tragic fate of the known plant-grower, selections of Professor B.A.Panshin. The analysis of him is given scientifically-organizational activity, as one of founders of home selection and seed-grower of sugar beet, author of the first monograph and row of publications from selections it cultures.

Keywords: Professor B.A.Panshin, management from selections and seed, selection, seed-grower, saccharine beet.

Tarabrin A. E., доктор сельскохозяйственных наук, профессор, Национальная научная сельскохозяйственная библиотека НААН (Украина, Киев), aetar@ukr.net

Жизнь и научная деятельность профессора Б.А. Паншина в историческом и социальном измерении

Показана трагическая судьба известного растениевода, селекционера, профессора Б.А.Паншина. Приведен анализ научно-организационной деятельности ученого как одного из основателей отечественной селекции и семеноводства сахарной свеклы, автора первой монографии и ряда публикаций из сортоводства этой культуры.

Ключевые слова: профессор Б.А.Паншин, сортоводно-семенное управление, сортоводство, селекция, семеноводство, сахарная свекла.

* * *

УДК 334.73

Гавлич І. Б.

кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства, інформаційної діяльності та українознавства, Тернопільський національний економічний університет (Україна, Тернопіль), gavlich_ira@ukr.net

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КРЕДИТНОЇ КООПЕРАЦІЇ У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ (КІНЕЦЬ ХІХ СТ. – 1914 Р.)

У статті на основі ґрунтового дослідження документальних архівних матеріалів, українських періодичних видань, матеріалів статистики та мемуарів проаналізовано джерельну базу дослідження української кредитної кооперації у Східній Галичині (кінець ХІХ ст. – 1914 р.). Методологічну основу склали принципи наукової об'єктивності, історизму, системності, всебічності, які ґрунтуються на пріоритеті роботи з документами. Використання різноманітних джерел під час дослідження української кредитної кооперації дозволяє уникнути однобічності та сприяє всебічному вивченню поставленої проблеми.

Ключові слова: історичні джерела, українська періодична преса, кредитна кооперація, кредитна кооперація, Східна Галичина.

Особливе значення при з'ясуванні різних аспектів місяця і ролі української кредитної кооперації у Східній Галичині в кінці ХІХ – початку ХХ ст. має вивчення джерельної бази досліджуваної проблеми. Увесь комплекс виявлених архівних і опублікованих документів та матеріалів відповідно до джерелознавчих